

2.7. Особливості правового режиму науково-технічної інформації, пов'язаної з розробкою і реалізацією інноваційного проекту

Процес науково-технологічного інформаційного обміну, особливо в сфері інтелектуально-інноваційних розробок, сьогодні є найбільш інтенсивним і багатогранним у світовій торгівлі. Саме він утілює єдність технологічних, організаційних і соціальних нововведень, що дозволяє сформувати нову модель розвитку і використання людських ресурсів.

Відповідно до ЗУ «Про науково-технічну інформацію» об'єктом науково-технічної інформації є документована на будь-яких носіях або публічно проголошена вітчизняна та зарубіжна науково-технічна інформація³⁸². Вона є результатом науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності і повинна бути зафіксована таким способом, який би дозволяв її відтворювати, використовувати і поширювати.

Науково-технічна інформація є продуктом інтелектуальної, творчої роботи і тому може бути результатом інтелектуальної діяльності, але за певних умов. Тобто об'єктом правової охорони може бути тільки науково-технічна інформація, яка за своїм характером є результатом творчої, інтелектуальної діяльності, тобто інформація, яка розкриває зміст і сутність того чи іншого науково-технічного досягнення.

Науково-технічна інформація відповідно до чинного законодавства України є об'єктом права власності. Але слід звернути увагу на певну суперечливість, що міститься в ЗУ «Про науково-технічну інформацію», у ст. 2 якого передбачено, що науково-технічна інформація є суспільним надбанням. Основним принципом науково-інформаційної діяльності в галузі

³⁸²Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25.06.1993 р. № 3323-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 33. – Ст. 345.

науки, техніки і виробництва держава проголосила принцип відкритості та загальнодоступності до науково-технічної інформації. Обмеження цього принципу може мати місце лише у випадках, передбачених законодавством про державну та інші види таємниць. А в ст. 6 зазначеного закону ця ж інформація оголошується об'єктом права власності. Це, безумовно, різні правові режими одного й того ж об'єкта. Вважаємо, що основна ідея, закладена в ЗУ «Про науково-технічну інформацію», все ж таки полягає у визнанні інформації об'єктом права власності. Так, у ст. 7 міститься норма, за якою споживач науково-технічної інформації несе відповідальність за дотримання прав власника цієї інформації. Він не має права передати отриману науково-технічну інформацію третій особі, якщо це не обумовлено договором між власником і споживачем цієї інформації.

Інформаційні ресурси науково-технічної інформації – це систематизоване зібрання науково-технічної літератури і документації (книги, брошури, періодичні видання, патентна документація, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, конструкторська документація, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації), зафіксовані на паперових чи інших носіях. Відповідно до ст. 6 ЗУ «Про науково-технічну інформацію» підставою для виникнення права власності на науково-технічну інформацію є створення науково-технічної інформації своїми силами і за свій рахунок; виконання договору про створення науково-технічної інформації; виконання будь-якого договору, який містить умови переходу права власності на інформацію до іншої особи³⁸³.

Виходячи з наведеного, інформацію можна визначити як певну сукупність знань про той чи інший об'єкт, які можуть бути використані в практичній діяльності людини. Отже, науково-технічна інформація — це сума знань, що стосуються розвитку науки, техніки і виробництва.

³⁸³ Там само.

Джерела інформації відрізняються великим розмаїттям. Якщо інформація яким-небудь способом зафіксована і є можливість її зчитувати повторно, то таке джерело являє собою документ.

Термін «документ» (лат. «documentum» – доказ, повчальний приклад) був уведений у російську мову Петром I, який переклав це слово, як «письмове свідчення». Таким чином, спочатку документи мали виключно правове значення, і до них зараховувалися різні ділові папери, які мають юридичну силу. З розвитком техніки документами почали вважати всю друковану інформацію: книги, журнали, брошури тощо. У даний час під документом розуміють будь-який матеріальний носій із зафіксованою на ньому інформацією.

Документальні джерела інформації характеризуються повнотою і вірогідністю даних, наявністю теоретичних узагальнень, термінами їхнього опублікування й можливістю одержання самих джерел. Основним їхнім поділом є розмежування на первинні та вторинні. Кожне із джерел має свої переваги та недоліки.

Первинні документи можна поділити на ті, що публікуються, і ті, що не публікуються. До перших належать різного роду видання (видання – це друкований продукт, який пройшов редакційно-видавничу обробку і призначений для передачі інформації, яка в ньому міститься).

Найбільш розповсюдженими документальними джерелами інформації є книги і брошури. Книга є неперіодичним виданням. Вона може видаватися однократно або багаторазово (перевидаватися). Через значний проміжок часу, що необхідний для написання і видання книги, а також через розміщення в ній раніше опублікованих матеріалів, до моменту виходу в світ інформаційна цінність книги знижується. Перевагою книги є систематичність і повнота викладу, що не властиво статтям періодичних видань. У вигляді книг видається науково-технічна, науково-популярна, технічна, навчальна, довідково-енциклопедична та офіційно-документальна література.

До неперіодичних видань відносяться монографії, збірки, матеріали наукових конференцій, семінарів тощо.

Спеціальні види технічних видань також займають важливе місце серед джерел науково-технічної інформації, що публікуються.

Патентно-ліцензійні видання, що належать до розглянутих документів, включають описи винаходів до авторських посвідчень і патентів, описи відкриттів, офіційні патентні бюлетені. Технічна документація у вигляді креслень і короткого опису сутності винаходу є додатком до авторського посвідчення. В описі вказується номер авторського посвідчення або патенту, класифікаційний індекс, прізвище та ініціали винахідника, а також дата подачі заявки на винахід і дата видачі авторського посвідчення. Відомості про видані авторські посвідчення і патенти публікуються в патентних бюлетенях. У науково-дослідній роботі неможливо обійтися без вивчення патентної літератури. Будь-який інженер, який бере участь у розробці нових систем, приладів і вузлів, зобов'язаний ознайомитися з вітчизняною і закордонною патентною літературою відповідної галузі та вивчити вже відомі технічні рішення. Науково-технічна інформація, яка міститься в патентно-ліцензійних виданнях, є зведенням про всі досягнення людства за останні 200 років.

Особливе місце в інформаційній інфраструктурі займає патентна інформація, до якої в даний час урядовими установами надається вільний доступ. За даними статистики, у патентних базах фахівці науки і техніки знаходять близько 70 % необхідної наукової інформації.

Патентна інформація – це будь-який вид інформації, що міститься в патентному документі. Патентний документ є офіційно оприлюднюваним та неоприлюднюваним документом. Він містить відомості про результати науково-дослідних, проектно-конструкторських та інших подібних робіт, заявлених або визнаних об'єктами промислової власності (винаходами, корисними моделями, промисловими зразками), а також відомості про охорону прав винахідників, патентовласників.

До джерел патентної документації відносять: патентні бюлетені патентних відомств та описи до об'єктів промислової власності.

Відповідно до законів України про охорону об'єктів промислової власності «відомство публікує у своєму офіційному бюлетені встановлені ним відомості про видачу охоронного документа». В Україні офіційний бюлетень називається «Промислова власність» (видається з 1993 р.). У Росії це видання «Винаходи»; «Корисні моделі та промислові зразки» і бюлетень «Товарні знаки і знаки обслуговування» (видаються з 1994 р.). Відомості про видані закордонні патентні документи публікуються в реферативному збірнику «Винаходи країн світу» (ICM із 1972 р.).

Існують три основних види патентних пошуків: тематичний, іменний, нумераційний. На додаток до них – пошук патентних документів-аналогів. Основними засобами пошуку є міжнародна патентна класифікація, що застосовується для однакової в Міжнародному масштабі класифікації патентних документів і є ефективним інструментом для патентних відомств та інших споживачів, які здійснюють пошук патентних документів із метою встановлення новизни та оцінки внеску винахідника в заявлене технічне рішення (включаючи оцінку технічної прогресивності та корисного результату або корисності).

Інтелектуалізація вітчизняної економіки, розвиток інноваційного бізнесу та його інтеграція у світову економіку різко активізували попит на патентну інформацію і документацію, зосереджену в національних, універсальних наукових бібліотеках та інших патентно-інформаційних центрах. Організація роботи патентних підрозділів бібліотечно-інформаційних центрів з урахуванням нових вимог і сучасної патентної політики зумовлює необхідність переосмислення стратегії і тактики сучасного менеджменту винятково актуального й важливого інформаційного ресурсу, яким є сьогодні патентна інформація.

Відмінною рисою патентної інформації є те, що вона входить до складу державної патентної системи правової охорони промислової власності,

сутність якої полягає в наданні заявнику обмеженого в часі виключного права на використання результату інтелектуальної діяльності, технічного нововведення (винаходу, корисної моделі), зовнішнього вигляду промислової продукції (промислового зразка) або позначення (товарного знака, знака обслуговування, найменування місця походження товару) в обмін на публічне розкриття сутності.

Під патентною інформацією слід розуміти сукупність зведень про результати науково-технічної діяльності, що містяться в описах, доданих до заявок на винахід, відкриття, промисловий зразок або інший об'єкт промислової власності, а також зведення про охоронні документи і правовий статус патентовласників. Це первинна патентна інформація. Патентна інформація (первинна) відрізняється вірогідністю, новизною і практичною корисністю науково-технічних зведень, що містяться в ній. Це підтверджується державною експертизою. Поряд з оригінальною (первинною) патентною інформацією є різні форми більш широкої вторинної патентної інформації, у тому числі реферативна, сигнальна, оглядова, відсильна і бібліографічна, котра створюється на основі виданих описів. Ці види інформації в багатьох випадках значно зручніші від офіційних публікацій.

Патентна і науково-технічна інформація на стадіях НДР і ДКР використовується для:

- 1) прогнозування тенденції розвитку наукового напрямку, об'єктів техніки і технологій виробництва;
- 2) оцінки технічного рівня розробок шляхом їхнього зіставлення з останніми запатентованими об'єктами промислової власності;
- 3) перевірки патентоспроможності виконуваних розробок;
- 4) перевірки патентної чистоти виконуваних розробок і можливості патентування їх за кордоном.

На стадії ДКР патентна і науково-технічна інформація має конкретніший локальний характер, ніж на стадіях і етапах НДР, тому що основні ідеї

розробки нового виробу вже сформовані на попередніх стадіях, а в результаті ДКР необхідно вирішити певні питання, пов'язані з практичним утіленням ідей НДР.

Роль науково-технічної і патентної інформації як джерела оригінальних ідей зберігається і на стадіях конструкторської, і технологічної підготовки виробництва, але основне призначення полягає в тому, щоб бути інструментом підвищення уніфікації конструктивних і технологічних рішень та запобігти їхньому непотрібному дублюванню.

На стадіях організаційної підготовки виробництва, відпрацювання нового виробу на дослідному виробництві і промислового освоєнні останнього відбувається подальша якісна зміна ролі науково-технічної інформації, що використовується в основному для вдосконалювання організації та управління виробництвом. На цих стадіях зростають значення й обсяг нормативної і статистичної інформації.

Класифікація науково-технічної інформації дуже багатоманітна і можлива за широким колом критеріїв, але спеціальний інтерес становить інформація, яка безпосередньо стосується розробки, виробництва та впровадження нової продукції, що створюється та використовується протягом реалізації всього циклу інноваційного проекту.

За законодавством СРСР поділ науково-технічної інформації відбувався згідно з «Переліком науково-технічної документації, яка має бути прийнята державними архівами СРСР»:

1. Конструкторська документація.
2. Проектно-кошторисна документація.
3. Технологічна документація.
4. Науково-дослідницька документація.
5. Технічна документація з винахідництва та стандартизації.

Інша класифікація за критерієм створення, набуття та іншого отримання зазначеної інформації при розробці та реалізації інноваційного проекту

поділяє науково-технічну інформацію, і навіть не зафіксовану та/або нерозкрити, на такі види:

1) науково-технічна інформація та документація, отримана в ході розробки об'єкта інтелектуальної власності, який буде покладено в основу об'єкта інновацій;

2) науково-технічна інформація та документація, отримана при науково-дослідницьких, дослідно-конструкторських, дослідно-технологічних та експериментально-проектних роботах;

3) науково-технічна інформація та документація, отримана при безпосередній розробці об'єкта інновацій шляхом перетворення об'єкта інтелектуальної власності після одержання результатів науково-дослідницьких, дослідно-конструкторських, дослідно-технологічних та експериментально-проектних робіт;

4) науково-технічна інформація та документація, отримана під час реалізації інноваційного проекту;

5) науково-технічна інформація та документація, отримана шляхом подальшого обслуговування і вдосконалення об'єкта інновацій.

Науково-дослідна документація створюється в процесі проведення наукових досліджень у різних галузях техніки та виконання теоретичних і прикладних науково-технічних розробок, відображає теоретичне і практичне вирішення науково-технічних проблем, упровадження їх результатів у виробництво. Основними видами науково-дослідної документації є:

1) підсумкові та етапні звіти з науково-дослідними (НДР), дослідно-конструкторськими (ДКР), дослідно-технологічними (ДТР) і експериментально-проектним (ЕПР) роботами;

2) технічні звіти про НДР, ДКР, ДТР, ЕПР з додатками; висновки, відгуки та рецензії про НДР, ДКР, ДТР, ЕПР;

3) анотації на науково-дослідні роботи; паспорти, регламенти на науково-дослідні роботи;

4) монографії, дисертації та відгуки на них;

- 5) технічні завдання на НДР;
- 6) програми науково-дослідних робіт;
- 7) звіти, доповіді про роботу наукових експедицій; звіти, доповіді про наукові й технічні відрядження фахівців;
- 8) техніко-економічні обґрунтування, огляди, доповіді, записки та інші;
- 9) первинна документація, що укладається в процесі проведення НДР, ДКР, ДТР ЕПР (журнали записів експериментів, результати аналізів, щоденники записів показників приладів);
- 10) документи на електронних носіях (дисках), фотографії, пов'язані з процесом дослідження.

Під науковими дослідженнями та розробками слід розуміти творчу діяльність, яка здійснюється на систематичній основі з метою збільшення обсягу наукових знань, у тому числі про людину, природу та суспільство, а також пошук нових сфер застосування цих знань. Необхідно зазначити, що критерієм, який дає змогу відрізнити наукові дослідження та розробки від супутніх їм видів діяльності Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 3-наука «Звіт про виконання наукових та науково-технічних робіт», що затверджена наказом Державного комітету статистики України від 20.08.2007 р. № 306, визначає наявність у дослідженнях та розробках значного елемента новизни. Відповідно до цього критерію конкретний проект залежно від його мети належить чи не належить до наукових досліджень та розробок³⁸⁴.

Одним із видів науково-технічної інформації є науково-дослідницька. Така документація створюється в процесі проведення наукових досліджень у різних галузях техніки та виконання теоретичних і прикладних науково-технічних розробок, відображає теоретичне і практичне вирішення науково-технічних проблем, упровадження їх результатів у виробництво.

³⁸⁴ Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 3-наука «Звіт про виконання наукових та науково-технічних робіт»: затв. наказом Державного комітету статистики України від 20.08.2007 р. № 306 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 68. – С. 49. – Ст. 2616.

Через свою складність більшість наукових та науково-технічних досліджень та розробок здійснюються спеціалізованими установами, які займаються виключно або переважно науково-дослідними, пошуковими, дослідно-конструкторськими та іншими роботами. У науково-технічній діяльності слід урахувувати, що вона охоплює не тільки суто науково-технічні, а й інші види досліджень.

До наукових досліджень та розробок не належать такі види діяльності, як управління та інша допоміжна діяльність (діяльність органів управління дослідженнями та розробками, їх фінансування тощо); виробнича діяльність щодо впровадження інновацій; освіта та підготовка кадрів; інші види науково-технічної діяльності (маркетингова діяльність; випробування та стандартизація, передпроектні роботи; спеціалізовані медичні послуги; адаптація, підтримка і супровід існуючого програмного забезпечення тощо). Серед наукових досліджень вирізняють такі види, як фундаментальні та прикладні дослідження. Фундаментальні дослідження – це експериментальні або теоретичні дослідження, що спрямовані на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язку. Результатом їх виконання є гіпотези, теорії, методи тощо. Фундаментальні дослідження можуть закінчуватися рекомендаціями щодо проведення прикладних досліджень для визначення можливостей практичного використання одержаних наукових результатів, науковими публікаціями тощо.

Прикладні дослідження – це оригінальні дослідження, які здійснюються для отримання нових знань, але призначені головним чином для реалізації конкретної практичної мети чи завдання. Прикладні дослідження визначають можливі шляхи використання результатів фундаментальних досліджень, нові методи розв'язання проблем, сформульованих раніше.

Науково-технічні розробки – це систематичні роботи, що базуються на існуючих знаннях, отриманих у результаті досліджень і/чи практичного досвіду, і спрямовуються на створення нових матеріалів, продуктів, процесів,

пристроїв, послуг, систем чи методів. Ці роботи можуть бути також спрямовані на значне вдосконалення об'єктів, які вже існують. До них належать такі види діяльності:

- розробка певної конструкції інженерного об'єкта чи технічної системи (конструкторські роботи);

- розробка ідеї та варіантів нового об'єкта, у тому числі нетехнічного, на рівні креслення чи іншої системи знакових засобів (проектні роботи);

- розробка технологічних процесів, тобто способів об'єднання фізичних, хімічних, технологічних та інших процесів із трудовими в цілісну систему, що виробляє певний корисний результат (технологічні роботи).

До складу розробок також входять: створення дослідних зразків (оригінальних моделей, яким притаманні принципові особливості створюваного нововведення); їх випробовування протягом часу, необхідного для отримання даних та накопичення досвіду, що повинно надалі знайти відображення в технічній документації; підготовка робочих інструкцій, рекомендацій тощо щодо застосування нововведень; інженерна діяльність, потрібна для доведення продукту чи процесу до відповідності з функціональними та економічними вимогами та готовності для передання у виробництво, у тому числі підготовка креслень, специфікацій, інструкцій, рекомендацій, які використовуються при переданні нововведень у виробництво. При цьому не враховуються підготовка детальних креслень для виробництва, передвиробниче планування, поточний контроль, інженерне обслуговування поточного виробництва, випуск серійної продукції дослідним виробництвом, використання експериментальних установок для створення продукції промислового виробництва на замовлення.

До науково-технічних послуг належить діяльність у галузі науково-технічної інформації, патентів, ліцензій, стандартизації, метрології та контролю якості, науково-технічного консультування й супутня діяльність, що сприяє впровадженню науково-технічних розробок у виробництво, інші

види діяльності, що спрямовані на одержання, поширення та використання наукових знань.

Доступ до інформації, яка міститься в науково-технічній документації, відкритий, що створює передумови для її неправомірного використання третіми особами. Таке становище надає особливої актуальності цьому питанню. Класифікація науково-технічної інформації можлива за широким колом критеріїв, тому в межах цього дослідження будуть розглянуті лише такі види наукової інформації, що стосуються безпосередньо виробництва нової продукції, містять науково-технічні відомості, а також відомості про організаційну, економічну та іншу інформацію, яка сприяє підвищенню ефективності виробництва та іншої доцільної суспільно корисної діяльності. Різні види таємниць, які охороняються спеціальними законодавчими актами, а також патентна інформація виходять за рамки цього дослідження.

Так, наприклад, патент містить інформацію, яка за своїм характером є творчою та науково-технічною. Така інформація є об'єктом правової охорони і захищається патентним правом. Але існує науково-технічна інформація, на яку з тих чи інших причин охоронний документ не видається, і як об'єкт промислової власності вона може бути залишена без охорони патентом.

Закон України «Про науково-технічну інформацію» дає підстави зробити висновок, що така (безпатентна) інформація теж підлягає правовій охороні, якщо вона певним чином документована або оприлюднена. Науково-технічна інформація є об'єктом права приватної або інших форм власності. Отже, вона підлягає захисту хоча б тому, що вона є об'єктом власності.

Наявність ринку результатів науково-технічної творчості сприяє визнанню отриманої інформації як товару, хоча й наділеного специфічними особливостями. Тому результати науково-технічної діяльності, які виступають як товар, називають науково-технічною продукцією.

Причому договори на використання науково-технічної інформації охоплюють не тільки ті, які мають на меті забезпечити використання вже

готової науково-технічної продукції, а й ті, що опосередковують використання певних науково-дослідних, пошукових, дослідно-конструкторських робіт виконавцем на замовлення підприємців. Такі роботи мають здійснюватися відповідно до завдання наукового дослідження, з метою створення певного зразка нового виробу та необхідної науково-технічної документації на нього.